

الزامات نقش رسانه در تبیین سبک زندگی مبتنی بر آموزه‌های دینی

عیسی عیسی‌زاده*

چکیده

هدف: رسانه به دلیل پیشرفت چشم‌گیر و فراهم شدن زمینه دسترسی اکثر افراد به آن می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در تغییر و تحول در سبک زندگی مردم داشته باشد، بهره‌جستن از آن برای تبیین سبک زندگی دینی دارای اقتضائات و الزاماتی است که توجه به آن نقش تأثیرگذاری در دستیابی به نتیجه مطلوب دارد، هدف از پژوهش پیش‌رو این است که آن الزامات و اقتضائات را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد.

روش‌شناسی پژوهش: این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی و گردآوری داده‌ها بر اساس روش کتابخانه‌ای است.

یافته‌ها: یافته‌ها حاکی از آن است که تبیین سبک زندگی مبتنی بر آموزه‌های دینی زمانی از طریق رسانه‌ها اثربخش خواهد بود که الزامات و اقتضائات این کار همچون (تهیه نقشه راهبردی، تولید محتوای جامع از سبک زندگی دینی، توجه به تفاوت‌ها و ظرفیت‌های رسانه‌ها، بهره‌جستن از قالب‌های هنری جذاب، تربیت و به‌کارگیری هنرمندان متعهد، توجه

* استادیار، پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران

به شرایط زمان، ارتقای سواد رسانه‌ای مخاطبان، توجه به ذائقه مخاطبان، فراهم نمودن زمینه ایجاد گفتمان غالب، توجه به اندیشمندان مستبصر، پرهیز از موانع تأثیرگذار، رعایت اولویت‌ها، رعایت اخلاق رسانه‌ای) مورد توجه قرار گیرد.

نتیجه‌گیری: دستیابی به اهداف در هر کاری متوقف بر رعایت الزامات و اقتضائات آن کار است. تبیین سبک زندگی دینی از طریق رسانه نیز دارای الزامات خاص خودش می‌باشد که در صورت رعایت آن می‌توان به یک تبیین مطلوب دست پیدا کرد.

کلیدواژه‌ها: رسانه، سبک زندگی، آموزه‌های دینی

مقدمه

رسانه از تأثیرگذارترین ابزار در حوزه‌های گوناگون زندگی است که اگر به صورت صحیح مورد بهره‌برداری قرار گیرد می‌تواند در جهت‌دهی فرهنگ، سبک زندگی و دیگر عرصه‌های زندگی به سوی یک زندگی ایده‌آل نقش‌آفرین باشد و در صورت استفاده ناصحیح از این ابزار سحرآمیز عصر جدید، باید منتظر سقوط ارزش‌های انسانی، الهی و سلطه فرهنگ‌های ضدبشری بر جوامع مستضعف بود. همان‌گونه که مشاهده می‌شود در عصر حاضر، زورگویان و مستکبران عالم با بهره‌گیری از این ابزار توانستند به بسیاری از اهداف پلیدشان دست یابند و بر دیگر جوامع در حوزه‌های گوناگون فرهنگی، سیاسی و اقتصادی سلطه پیدا کنند و به تعبیر مقام معظم رهبری ضررهای جبران‌ناپذیری را در حوزه سبک زندگی به کشور ما وارد کنند (بیانیه گام دوم). از همین رو ایشان در ابلاغ حکم رئیس جدید رسانه ملی، ضرورت نقش‌آفرینی رسانه ملی در ترویج سبک زندگی اسلامی-ایرانی را یادآور شدند (ابلاغ حکم رئیس جدید صدا و سیما، ۱۴۰۰/۷/۴) و فرمان جهاد تبیین را صادر کردند (بیانات، ۱۴۰۰/۱۲/۱۹)) بنابراین ضرورت دارد تا هرکسی که دل در گرو اسلامی شدن سبک زندگی دارد به اندازه توانش رسالت خطیر جهاد تبیین را برعهده گیرد. اما در مورد پیشینه این پژوهش با بررسی‌های به عمل آمده در مورد جایگاه رسانه و نقش آن در موضوعات گوناگون مورد بررسی و پژوهش پژوهشگران قرار گرفته است که در کتابخانه‌ها، تارنماها، پایان‌نامه‌ها و . . .

مقاله و کتاب قابل مشاهده است اما در مورد الزامات نقش رسانه در تبیین سبک زندگی مبتنی بر آموزه‌های دینی، پژوهشی یافت نشده است.

روش‌شناسی پژوهش

از آنجاکه پژوهش پیش‌رو به بررسی الزامات نقش رسانه در تبیین سبک زندگی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی می‌پردازد، در زمره پژوهش‌های کیفی جا می‌گیرد و از آن نظر که الزامات نقش‌آفرینی رسانه در تبیین سبک زندگی را توصیف می‌کند، توصیفی قرار می‌گیرد. در این پژوهش پژوهشگر درصدد پاسخ دادن به پرسش پژوهشی است و چون روش کیفی، مناسب‌ترین ابزار را جهت پاسخ‌دهی به پرسش‌ها به دست می‌دهد، از روش کیفی استفاده می‌شود. یکی از روش‌های جمع‌آوری اطلاعات که در دهه اخیر بسیار مورد استفاده گرفته است روش تحلیل محتوا می‌باشد. پژوهشگر در این روش پژوهش می‌کوشد تا از طریق مطالعه اسناد مکتوب و منابع موجود به داده‌هایی جهت پاسخگویی به پرسش خویش دست یابد.

نوشتار حاضر به دنبال آن است تا به این مسئله پاسخ دهد که نقش‌آفرینی رسانه در تبیین سبک زندگی دینی چه الزاماتی را در بردارد؟

ادبیات نظری پژوهش

۱. رسانه

رسانه، به معنای عام آن، در واژنامه «آنلاین اتیمولوژی»^۱ این‌گونه تعریف شده است «ابزارهای ذخیره و انتقال اطلاعات». مفهوم رسانه در حوزه ارتباطات و علوم اجتماعی، وسیله‌ای است برای نقل و انتقال اطلاعات، عقاید، افکار و ایده‌های افراد یا جامعه. با فرض قبول این تعریف، رسانه می‌تواند از نوع انسانی، سازمانی یا تکنولوژیک باشد (کاوسی، اسماعیل و سید محمود هاشمی، ۱۳۹۰).

1. onlinw Ethimology

اما رسانه در لغت به معنی «رساندن» است و در اصطلاح وسیله‌ای برای نقل و انتقال اطلاعات، ایده‌ها و افکار افراد یا جامعه و واسطه عینی و عملی در فرآیند برقراری ارتباط است. وسایلی همانند روزنامه‌ها، مجلات، رادیو، تلویزیون، ماهواره، اینترنت مصادیق این تعریف هستند (ازکمپ، ۱۳۸۵: ۱۳۲) به عبارت دیگر «رسانه وسیله‌ای است که فرستنده به کمک آن، معنا و مفهوم موردنظر خود (پیام) را به گیرنده منتقل می‌کند» (امیرتیموری، ۱۳۷۷: ۱۰).

اقسام رسانه

۱. نوشتاری؛ مانند: انواع نشریات، مطبوعات، کتاب، مجلات (اعم از الکترونیکی یا سنتی)

۲. شنیداری؛ مانند: رادیو، نوار کاست و...

۳. دیداری-شنیداری؛ مانند: تلویزیون، سینما، رایانه، اینترنت، ماهواره

در برخی پژوهش‌های انجام گرفته در زمینه رسانه، علاوه بر این سه قسم، اقسام دیگری چون: رسانه‌های ابزاری؛ مانند اعلامیه، تابلوی اعلانات، کاتالوگ، پوستر، تراکت و...، رسانه‌های نهادی یا گروهی همچون روابط عمومی‌ها و شرکت‌های انتشاراتی، رسانه‌های فرانهادی همچون خبرگزاری‌ها، دفاتر روابط بین‌الملل، کارتل‌ها و اقسامی دیگر بیان کرده‌اند، اما با یک نگاه دقیق، روشن می‌شود این اقسام رسانه به همان سه قسم کلی باز می‌گردند. پس می‌توان نتیجه گرفت که جامع‌ترین تقسیم برای انواع رسانه، نوشتاری، شنیداری و درنهایت رسانه‌های دیداری-شنیداری است (داودی و آریان، ۱۳۹۴).

جایگاه و قابلیت‌های رسانه

امام خمینی علیه السلام درباره جایگاه و قابلیت‌های رادیو و تلویزیون به عنوان مهم‌ترین رسانه فرمودند: «از اولی که رادیو و تلویزیون در اختیار جمهوری اسلامی واقع شد، راجع به آن نگرانی داشتم. برای اینکه این سازمانی است که اگر خوب باشد، مملکت ما خوب می‌شود و

اگر فاسد باشد، ممکن است که بسیار فساد ایجاد کند. از این جهت، تذکراتی باید به شما بدهم. یکی اینکه این دستگاه رادیو تلویزیون که در خانه‌های حتی روستاها، در همه جا نفوذ دارد، اگر صد درصد اسلامی نشود، معنایش این است که اسلام در ایران پیاده نشده است» (موسوی خمینی، ۱۳۶۴، ج ۱۲: ۲۹۰) در سخنی دیگر درباره اثرگذاری فرهنگی رسانه نیز فرمودند: «ضررهای رسانه‌های گروهی از خرابی‌های توپ و تانک‌ها و سلاح‌های مخرب بالاتر و بدتر است چرا که ضررهای سلاح‌ها گذراست، و ضررهای فرهنگی باقی و به نسل‌های بعد انتقال پیدا می‌کند. چنانچه دیدید و می‌بینید. و اگر لطف خاص خداوند منان و تحول برق‌آسای ملت در سراسر کشور نبود، نمی‌دانیم سرانجام اسلام و کشور به کجا کشیده می‌شد. (همان: ۳۰۰)

امام خمینی علیه السلام در قابلیت رسانه‌های مکتوب نیز فرمودند: «روزنامه‌ها و مجلات می‌توانند یک کشور را رشد دهند و به راهی که صلاح کشور است هدایت کنند و می‌توانند که به عکس عمل بکنند» (موسوی خمینی، ۱۳۶۴، ج ۱۴: ۳۸۳).

مقام معظم رهبری نیز در اهمیت و جایگاه رسانه فرمودند: «امروز مهم‌ترین ابزار جنگ بین قدرت‌ها در دنیا رسانه است و امروز حتی قدرت‌های بزرگ هم با رسانه‌ها دارند کار می‌کنند. امروز تأثیر رسانه‌ها، تلویزیون‌ها، هنرها و این شبکه‌های عظیم اطلاع‌رسانی اینترنتی و... از سلاح و از موشک و از بمب اتم بیشتر است. امروز دنیا، یک چنین دنیایی است» (بیانات، ۱۳۸۳/۲/۲۸).

ایشان دو قابلیت برای رسانه قائل هستند که می‌تواند به نفع بشریت یا به ضرر آن باشد؛ از این منظر ایشان فرمودند: «امروز رسانه‌ها در دنیا، فکر، فرهنگ، رفتار و درحقیقت هویت فرهنگی انسان‌ها را القاء می‌کنند و تعیین‌کننده هستند. رسانه‌ها می‌توانند در بهبود وضعیت زندگی انسان مؤثر باشند؛ می‌توانند در گسترش صلح و امنیت جهانی مؤثر باشند؛ می‌توانند در ارتقای اخلاق و معنویت در میان انسان‌ها مؤثر باشند و می‌توانند انسان‌ها را خوشبخت‌تر کنند؛ به‌طور متقابل وسیله‌ی برافروختن جنگ‌های خانمان‌سوز باشند؛ می‌توانند عادات و آداب و رفتارهای مضر را در میان مردم رایج کنند؛ می‌توانند ملت‌هایی را از هویت انسانی

خودشان و هویت ملی‌شان تهی کنند و می‌توانند احساس تبعیض را در انسان‌ها زنده کنند. رسانه‌ها امروز نقش‌شان خیلی زیاد است» (بیانات، ۱۳۸۵/۲/۲۶).

ایشان در ادامه درباره قابلیت بین‌المللی رسانه می‌فرمایند: «رسانه‌ها می‌توانند زمینه‌ساز گفتگوی آزاد و دوجانبه و چندجانبه‌ی بین‌ملت‌ها باشند. این یکی از بزرگ‌ترین امتیازات رسانه‌های عمومی و فراگیر است. رسانه‌ها می‌توانند به‌صورت اخلاقی و استدلالی، مفاهیم ملت‌ها را میان یکدیگر تبادل کنند و دادوستد معنوی و اخلاقی و فرهنگی کنند؛ این مسئله بسیار ارزشمندی است. آن‌ها می‌توانند سطح آگاهی و معرفت مردم را ارتقاء دهند. اگر رسانه‌ها در دنیا عادلانه اداره شوند، جاده‌ی رسانه‌ای، یک جاده‌ی یک‌طرفه نباشد، ملت‌ها به‌معنای حقیقی کلمه، حرف یکدیگر را گوش کنند و مفاهیم محترم در نزد یکدیگر را بشناسند، این به نزدیکی ملت‌ها کمک خواهد کرد» (بیانات، ۱۳۸۵/۲/۲۶). با توجه به این قابلیت‌های رسانه، در مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران درباره استفاده از رسانه‌ها آمده است: «رسانه‌های ارتباط جمعی، رادیو و تلویزیون باید در جهت تکامل انقلاب اسلامی، در خدمت اشاعه فرهنگ اسلامی قرار گیرند و در این زمینه از برخورد سالم با اندیشه‌های متفاوت بهره‌جویند و از اشاعه و ترویج خصلت‌های تخریبی و ضداسلامی جداً پرهیز کنند» (نک: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران).

از قابلیت‌های رسانه مدرن و جدید جبران کردن جای خالی رسانه سنتی منبر در بسیاری از مناطق محروم و فاقد از مبلغان دینی است. در عصر حاضر به دلیل گسترش رسانه جدید در دورترین نقاط کشور می‌توان محتوای غنی دینی را به اطلاع مخاطبان و اهالی آن مناطق محروم رساند.

۲. تبیین

اصطلاح تبیین فرایندی است، عقلی-پژوهشی (معرفتی) که براساس دلیل و برهان و به‌شیوه‌ای منسجم و منطقی، به بررسی جنبه یا جنبه‌های گوناگون یک مسئله پرداخته و از پیدایش مسأله‌ی مجهول یا امر مبهم، به‌وجود می‌آید (جمشیدی، ۱۳۶۹: ۷۰).

مفاهیم مرتبط با تبیین

باتوجه به اهمیت مفهوم تبیین در معرفت‌شناسی، فلسفه‌ی علم، روش‌شناسی و روش‌های پژوهش و به‌منظور خودداری از خلط مباحث و مفاهیم، باید تشابهات، ترادفات و تمایزات این‌گونه از مفاهیم با مفهوم تبیین روشن گردد؛ تا پژوهشگر عرصه‌ی اندیشه‌ها و معارف، بتواند با آگاهی بیشتر، جایگاه صحیح و مناسب آن‌ها را بازشناسد و از اغتشاش فکری و پژوهشی بپرهیزد. برخی از این مفاهیم، عبارتند از:

۱. تحلیل؛ عبارت است از شکستن کل به اقسام مختلف به‌منظور تعیین ماهیت آن، که بر دو گونه‌ی طبیعی قابل تقسیم است. تحلیل، جزئی‌جداپذیر از تبیین است؛ چراکه تبیین در ذات خود، نیاز به تجزیه و تحلیل مسائل و رویدادها دارد. بنابراین، رابطه‌ی میان این دو، عموم و خصوص مطلق است.

۲. توصیف؛ توصیف به معنای شرح، چگونگی و چیستی مسأله است. گاهی تبیین را «توصیف» می‌نامند؛ اما توصیف اولین گام در تبیین است؛ چراکه توصیف، رویدادها را به‌مدد واژه‌ها و جملات، معین می‌سازد و با این امر، ساخته‌های ذهنی را ایجاد می‌کند. آن‌ها اصطلاحاتی هستند که به پژوهش‌گر کمک می‌کنند تا مشاهده‌ی یک واقعیت را به موارد گسترده‌تر تعمیم دهد. بنابراین، ابتدا توصیف، سپس تحلیل و پس از آن تبیین کامل صورت می‌پذیرد.

۳. تشریح؛ نوعی کنش پژوهشی است؛ که براساس آن، پدیده‌ای مورد بررسی و بسط قرار می‌گیرد و با قصد رفع ابهام، به ابعاد گوناگون آن پرداخته می‌شود. حوزه‌ی آن به‌لحاظ صوری، وسیع‌تر از تبیین است؛ لکن تبیین، فرایندی محتوایی است که شامل شرح نیز می‌باشد. از این رو، رابطه‌ی آن دو رابطه‌ی عموم و خصوص من‌وجه است.

۴. توضیح؛ که با وضوح‌سازی ملازم است در اصل، نوعی تشریح و از لوازم تبیین است که به آشکار شدن نکات مبهم پژوهش منجر می‌شود. دایره‌ی تبیین، وسیع‌تر و فرایندی مستدل‌تر است؛ چراکه توضیح می‌تواند پژوهش نباشد بلکه تنها از مقوله‌ی تشریح لفظی باشد. بنابراین، رابطه‌ی آن دو نیز عموم و خصوص مطلق است.

۵. تصحیح؛ رابطه‌ی تصحیح با تبیین از نوع رابطه‌ی تباین و متغایر است و نوعی اقدام پژوهشی است که در روی متن پژوهش شده صورت می‌گیرد و به‌طور عمده متن یا نوشتار یا گفتاری مدنظر است که با حذف اغلاط و اصلاح ایراداتش وضوح بیش‌تری پیدا می‌کند و هدف از آن، احیای شکل حقیقی و اولیه آن است؛ بنابراین می‌تواند به تبیین نیانجامد.

۶. تفسیر؛ نوعی روش پژوهش و بیان حقایق است؛ که در پی کاویدن معنا و مفهوم معقول امور و پدیده‌هاست. تفسیر، امروزه تبدیل به نوعی فن، هنر، نظریه و علم شده و در اصطلاح علوم اسلامی، به مفهوم روشن ساختن و پرده‌برداری از مدلول و معانی و اهداف آیات کتاب خدا آمده است. تبیین نیز به معنای بیان حقایق و کشف مجهولات است (جمشیدی، ۱۳۶۹: ۸۹-۷۹).

ضرورت تبیین

تحقق سبک زندگی مبتنی بر اساس آموزه‌های دینی از رسالت‌های مهم پیامبران، رهبران دینی، حاکمان اسلامی و از اهداف انقلاب اسلامی بوده است اما متأسفانه به دلیل عدم بهره‌جویی کافی و مناسب از رسانه‌ها در تبیین سبک زندگی دینی از یک سو و به دلیل ترویج سبک زندگی غربی و غیردینی از سوی دیگر، آن گونه که باید آموزه‌های دینی در شیوه زندگی ظاهر نشده است از همین رو ضرورت دارد با توجه به پیشرفت رسانه از یک سو و تهاجم دشمنان به فرهنگ دینی از سوی دیگر، سبک زندگی دینی به بهترین صورت از طریق رسانه تبیین شود. مقام معظم رهبری در ضرورت تبیین حقایق به خصوص ترویج آموزه‌های دینی درباره سبک زندگی فرمودند: «هدایت فرهنگی، تقویت روحیه و احساس هویت ملی و انقلابی، ترویج سبک زندگی اسلامی-ایرانی، و افزایش همبستگی ملی، در شمار اولویتهایی است که باید با ارتقاء سرمایه‌ی انسانی و رشد کیفی برنامه‌ها و بهره‌گیری از ابتکار و با تلاش شبانه‌روزی به آن دست یابید ان شاء الله» (بیانات، ۱۴۰۰/۷/۷).

ایشان در سخنی دیگر درباره ضرورت تبیین سبک زندگی اسلامی از طریق رسانه تریبون

هیئت‌های مذهبی فرمودند: «یکی از چیزهایی که در این مجالس باید حتماً به فضل الهی دنبال بشود، مسئله‌ی سبک زندگی اسلامی است؛ من می‌خواهم خواهش کنم که برادران عزیز در مطالعات خودشان، در پیگیری‌های خودشان روی مسئله‌ی سبک زندگی ائمه علیهم‌السلام و سبک زندگی اسلامی کار کنند؛ شعرای متعهد و برجسته‌ی ما - که امروز نمونه‌ی کارهایشان را اینجا شنیدید - این را به هنر شعر مزین کنند و در مجالس خوانده بشود تا فرهنگ‌سازی بشود. اگر بخواهیم سبک زندگی را به صورت درست در مقابل موج جبهه‌ی دشمن به حالت اسلامی برگردانیم، راهش این است؛ یعنی فرهنگ‌سازی باید بشود. ببینید شما در دعا می‌گویید: **اللَّهُمَّ اجْعَلْ مَحْيَايَ مَحْيَا مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَ مَمَاتِي مَمَاتِ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ**؛ (طوسی، ۱۴۱۴، ج ۲: ۷۷۵) خب محیا یعنی چه؟ محیا یعنی زندگی من را شبیه زندگی آن‌ها قرار بده؛ یعنی سبک زندگی؛ ما این را می‌خواهیم؛ این را از ما خواسته‌اند که بگوئیم و بخواهیم و انجام بدهیم. این مسئله‌ی سبک زندگی باید دنبال بشود» (بیانات، ۱۳۹۸/۱۱/۲۶).

۳. سبک زندگی

سبک زندگی، نظامواره خاص زندگی است که به یک فرد، خانواده یا جامعه با هویت خاص، اختصاص دارد (شریفی، ۱۳۹۱: ۵۲۸، نک: مهدوی کنی، ۱۳۸۷: ۴۶-۷۸) به عبارت دیگر، شیوه‌ای به نسبت، ثابت است که فرد، اهداف خود را به آن طریق دنبال می‌کند (کاویانی، ۱۳۹۱: ۱۶).

از دیدگاه مقام رهبری، سبک زندگی درحقیقت همان «عقل معاش» است (بیانات، ۱۳۹۱/۷/۲۳) که در روایات از آن سخن رفته است. این موضوع درحقیقت؛ «نرم‌افزار تمدن اسلامی» است (بیانات، ۱۳۹۱/۷/۲۳).

سبک زندگی اسلامی

سبک زندگی اسلامی، شیوه زندگی فردی و اجتماعی است که همه یا بیشتر متدینان به اسلام یا گروه مؤثری از جامعه اسلامی به آن عمل می‌کند و در رفتارشان منعکس می‌شود

(مصباح، ۱۳۹۲: ۶). مقام معظم رهبری دو سبک کلی را برای زندگی تعریف کرده‌اند: سبک زندگی غیرتوحیدی، که در آن تعالیم مکاتب مادی در صدر است و مفاهیم مصرف‌گرایی، لذت‌گرایی و عرفی بودن دین حاکم است و سبک زندگی توحیدی، که در آن دستورات الهی در صدر است و سیاست، فرهنگ و اقتصاد از این مفاهیم تأثیر می‌پذیرد (بیانات، ۱۳۹۱/۷/۲۳). مراد از سبک زندگی مبتنی بر آموزه‌های دینی همان سبک زندگی اسلامی است.

درنهایت می‌توان گفت سبک زندگی همان هیئت ترکیب آداب است، با این بیان که رفتارهای ساده و جلوه‌های ظاهری افراد، وقتی به‌صورت یکپارچه در نظر گرفته می‌شود، سبک زندگی آنان را رقم می‌زند، مواردی همچون الگوی مصرف، آداب معاشرت، پوشش، آرایش، تغذیه، مسکن، گذران اوقات فراغت و مسافرت در یک بسته کامل از سبک زندگی افراد قرار دارند، این جلوه‌های رفتاری، نمای خارجی شخصیت افراد در محیط زندگی و نشانی از عقاید، باورها، ارزش‌ها و علاقه‌های آنان است و ترکیب آن‌ها، شخصیت فردی و اجتماعی آنان را نشان می‌دهد (حسین‌زاده، ۱۳۹۳: ۲۱). گفتنی است که گرچه در جامعه‌شناسی و روانشناسی، سبک زندگی اغلب از جنس رفتار تلقی شده است، اما در نگاه دینی ارزش‌ها، نگرش‌ها و جهت‌گیری‌های ذهنی افراد نیز به‌عنوان زیربنای سبک زندگی تلقی می‌شوند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مجله علمی پژوهشی علوم انسانی

سبک زندگی در آموزه‌های اسلامی

بازخوانی آموزه‌های اسلام و ژرف‌اندیشی در آن، ظرفیت بالای این آموزه‌ها را برای فرهنگ‌سازی و ارائه الگوهای رفتاری مناسب نشان می‌دهد؛ زیرا انتزاعی‌ترین لایه‌های اعتقادی و معرفتی تا عینی‌ترین سطوح رفتاری که امروز با عنوان سبک زندگی از آن یاد می‌شود، در چارچوب نظام معنایی اسلام، جای گرفته و در مسیر تکامل و سعادت انسان مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این راستا قرآن، که مهم‌ترین منبع آموزه‌های اسلامی به‌شمار می‌رود، سرشار از الگوهایی است که شیوه زیست مؤمنانه و مورد نظر اسلام را معرفی می‌کند

و در پرتو آیات آن، سیره پیامبر گرامی اسلام ﷺ نیز به عنوان اسوه و نمونه عالی زندگی به تمام مسلمانان معرفی شده است. همچنین روایت‌ها و حکایت‌های فراوانی از اهل بیت (علیهم‌السلام) در اختیار جامعه مسلمان قرار دارد که با الهام از تعالیم نورانی قرآن کریم و در شرایط متفاوت اجتماعی، مصادیق متعددی از الگوهای زندگی دینی را تبیین و معرفی کرده‌اند؛ به خصوص بهره‌مندی برخی از این دوره‌های تاریخی از تمایزات ویژه فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و علمی برای زمان ما که جامعه اسلامی بار دیگر در دوره‌ای سرنوشت‌ساز قرار گرفته، می‌تواند دستاوردهای بسیار مهمی را در پی داشته باشد (فاضل قانع، ۱۳۹۲: ۳۴-۴۱).

مقام معظم رهبری در مورد وجود راهکار و برنامه چگونه زیستن براساس آموزه‌های دینی فرمودند: «اسلام فقط برای این نیامد که اعتقادی را در زوایای قلب و ذهن انسان‌ها به وجود آورد. اگرچه آن اعتقاد در عمل و زندگی آن‌ها هیچ‌گونه اثری ندارد. اسلام آمد تا زندگی را متحول و راه بشر را تصحیح کند. اعتقاد به اسلام، سرچشمه علم بشر است، احکام و قوانین اسلام، فراگیر همه عرصه‌های زندگی انسان‌ها است - زندگی اجتماعی، زندگی فردی، زندگی سیاسی و مشی اقتصادی- و اسلام برای همه آن‌ها برنامه و راهنمایی دارد. امروز بحمدالله ملت ایران مفتخر است که همه عرصه‌های زندگی خود را تحت تعلیم اسلام گذاشته است، البته واقعیت زندگی ما، با آن چیزی که اسلام از ما می‌خواهد فاصله بسیار زیادی دارد، اما جهت‌گیری نظام اسلامی به سمت پر کردن این فاصله است» (بیانات، ۱۳۸۰/۳/۲۰). ایشان در بیانی دیگر در تبیین معنای توحید به این مسئله اشاره کرده و گفتند: «بعثت نبی اکرم ﷺ در درجه اول، دعوت به توحید بوده و توحید نیز صرفاً یک نظریه فلسفی و فکری نیست، بلکه یک روش زندگی برای انسان‌ها است» (بیانات، ۱۳۸۲/۷/۲). ایشان در تعیین تکلیف مسلمانان در سبک معاشرت و دیگر عرصه‌ها از سوی اسلام، فرمودند: «اسلام، تکلیف مسلمانان را در معاشرت، در کیفیت زندگی فردی، در خورد و خوراک، در لباس پوشیدن، در درس خواندن، در روابط با حکومت، در روابط با یکدیگر و در معاملاتشان معین کرده است» (بیانات، ۱۳۶۹/۱۰/۱).

بنابراین با مراجعه به منابع غنی اسلام، می‌توان نمونه‌های فراوانی را برای اثبات این امر

ارائه کرد، بسیاری از بایدها و نبایدهای ارائه شده در قرآن و آموزه‌های اهل بیت علیهم‌السلام به شیوه‌های عملی چگونه زیستن، مربوط است. به‌عنوان مثال، روایات فراوانی مربوط به سبک و شیوه در حوزه فردی همچون، خوردن و خوابیدن، پوشش، مسکن، مسافرت و در حوزه اجتماعی، مثل تعامل با دیگران، در حوزه خانوادگی، مانند شیوه تعامل با اهل خانه و بستگان و در حوزه محیط زیست، نظیر شیوه برخورد با حیوانات، از امامان معصوم علیهم‌السلام نقل شده است. علاوه بر این، خداوند سبحان نیز برای دسترسی آسان انسان به بهترین سبک زندگی، در کنار ابلاغ بایدها و نبایدها، سبک و سیره عملی پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم را به‌عنوان الگو در اختیار بشر قرار داد و همگان را به پیروی از آنان توصیه فرموده است: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَ الْيَوْمَ الْآخِرَ وَ ذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا (احزاب: ۲۱)

الزامات نقش رسانه در تبیین سبک زندگی اسلامی

تبیین سبک زندگی مبتنی بر آموزه‌های دینی به وسیله رسانه، دارای الزاماتی است که رعایت آن می‌تواند در دستیابی به نتیجه مطلوب، نقش تعیین‌کننده‌ای داشته باشد. مراد از الزامات یعنی مواردی که بدون توجه به آن نمی‌توان سبک زندگی دینی را به شیوه مطلوب و اثرگذار از طریق رسانه تبیین کرد. در این بخش کاربردی‌ترین الزامات و اقتضائات مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱. برخورداری از یک نقشه راهبردی

از آنجایی که موفقیت هر حرکت و فعالیتی مرهون برخورداری از یک نقشه راهبردی است، بهره‌جویی از رسانه در تبیین سبک زندگی اسلامی نیز در صورتی به نتیجه مطلوب خواهد رسید که از قبل دارای یک نقشه دقیق راهبردی باشد زیرا در نقشه راهبردی، اهداف مشخص می‌شود و راهکارهای دستیابی به آن اهداف نیز تعیین می‌گردد. تهیه و تدوین چنین نقشه‌ای تنها از سوی جمعی امکان‌پذیر خواهد بود که در حوزه مطالعات سبک زندگی دینی و رسانه از تخصص لازم و اطلاعات کافی برخوردار باشد.

۲. تولید محتوای جامع از سبک زندگی اسلامی

از الزامات تبیین سبک زندگی در رسانه، داشتن یک محتوای جامع سبک زندگی مبتنی بر آموزه‌های دینی است، تولید چنین محتوایی کار آسانی نیست بلکه نیازمند آن است تا صاحب نظران و متخصصانی از اندیشمندان اسلامی گردهم آمده تا با بررسی تمام جوانب موضوع بتوانند با بهره‌گیری از منابع غنی دینی و در نظر گرفتن شرایط و وضعیت عصر حاضر به تهیه یک محتوای جامع درباره سبک زندگی متناسب با اقتضائات رسانه‌های فعلی اقدام کنند. از نکات بسیار مهم در تولید چنین محتوایی، توجه به سطح فهم مخاطبان از اقشار گوناگون است. همان‌گونه که در سخنان رسول خدا ﷺ آمده است که فرمود: «ما پیامبران مأمور شدیم تا با مردم به مقدار توان درک‌شان سخن بگوییم» (طوسی، ۱۴۱۴، ج: ۱، ۴۸۱)

از میان اندیشمندان، روحانیت از گروه‌هایی هستند که به دلیل آگاهی از آموزه‌های دینی در تولید محتوای سبک زندگی نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. مقام معظم رهبری درباره نقش حوزه‌های علمیه و روحانیت در تولید محتوای دینی مورد نیاز هنرمندان فرمودند: «حوزه‌های علمیه نقش‌شان در صداوسیما فقط این نیست که یک واعظ خوش‌زبانی بیاید آنجا، مردم را نصیحت کند؛ نه؛ حوزه علمیه باید کمیته‌ها تشکیل بدهند، مجموعه‌ها تشکیل بدهند، اتاق‌فکرهای دینی تشکیل بدهند، راجع به مسائل گوناگون بنویسند، بحث کنند، تحلیل کنند، پژوهش کنند و محصولات این‌ها را بدهند بیرون. فضا وقتی که درست شد، طبعاً اثر می‌گذارد. روی بازی هنرمند هم اثر می‌گذارد» (بیانات، ۱۳۸۹/۶/۲۵). ایشان درباره ضرورت تهیه محتوای غنی دینی از سوی روحانیت برای هنرمندان با ذکر خاطره‌ای فرمودند: «دویست سیصد نفر از هنرمندهای مطرح کشور در بخش‌های مختلف اینجا آمدند و با من ملاقات کردند. یک مقداری آن‌ها صحبت کردند، یک مقداری ما صحبت کردیم. بعد من به نکته‌ای توی همان مجلس توجه کردم و همان‌جا هم گفتم اگر شماها که فیلم‌سازید یا هنرمندید یا بازیگرید یا کارگردانید، از من بپرسید که ما می‌خواهیم فیلم دینی درست کنیم، درباره چه موضوعی فیلم دینی درست کنیم؟ فرض کنید در باب حجاب می‌خواهیم مثلاً فیلم

بسازیم، محتوای این چه باشد، از کجا شروع کنیم، چی بیان کنیم به مردم؟... موضوع و محتوا چه باشد؟ این آدمی که در محیط غیردینی پرورش پیدا کرده، هرگز علم دین نخوانده، خیلی شان با قرآن آشنا نیستند، با نهج البلاغه و حدیث آشنا نیستند، چه می‌داند چه باید بیاید در محتوای این فیلم‌ها. ما که می‌دانیم، باید آماده کنیم و کمک کنیم. وقتی ما توانستیم این فکرها را منظم کنیم، مرتب کنیم و منطقی کنیم، قابل فهم کنیم، باورپذیر کنیم، آن را در مجموعه‌هایی در اختیار گذاشتیم، این هنرمند وقتی می‌خواند، خودش تحت تأثیر قرار می‌گیرد. بنابراین هنرمندی که سابقه دینی و ریشه دینی دارد، انسان می‌بیند فیلم خوبی هم اتفاقاً می‌سازد؛ که البته به ندرت مواردی پیش می‌آید. پس کار ماست، کار روحانیت است که در این زمینه این کمبودها را برطرف کند» (بیانات، ۱۳۸۹/۶/۲۵).

۳. توجه به تفاوت‌ها و ظرفیت‌های رسانه

رسانه به‌عنوان ابزار انتقال پیام به مخاطبان در سه دسته مکتوب مثل مطبوعات، شنیداری همچون رادیو و دیداری-شنیداری مثل تلویزیون و شبکه‌های اجتماعی از تفاوت‌ها و ظرفیت‌های خاصی برخوردار است که توجه به این نکته در استفاده از آن‌ها برای تبیین سبک زندگی نقش تعیین‌کننده‌ای در اثرگذاری بر مخاطبان دارد. به‌عنوان مثال هر یک از انواع رسانه دارای مخاطبان خاصی است که در هنگام ارائه پیام باید شرایط آن مخاطبان مورد توجه قرار گیرد. همچنین بعضی از رسانه‌ها مثل تلویزیون نقش تأثیرگذارتری نسبت به دیگر رسانه‌ها در مخاطبان دارد. یا شبکه‌های اجتماعی در روزگار ما، یکی از پررونق‌ترین و پرتعدادترین سایت‌ها و اپلیکیشن‌های اینترنتی به‌شمار می‌آیند. روزانه تعداد زیادی از کاربران اینترنت وقت خود را در این سایت‌ها و اپلیکیشن‌ها سپری می‌کنند، با هم دیدار می‌کنند، از حال و روز خود مطلب می‌نویسند، و در مورد دیگران و کارهای آن‌ها نظر می‌دهند.

۴. بهره‌جستن از قالب‌های جذاب هنری

استفاده از قالب‌های جذاب هنری در تبیین و ارائه سبک زندگی اسلامی از الزامات

ضروری در عصر حاضر است تا بتواند توجه و سلیقه مخاطبان را جذب کند. همان‌گونه که بیگانگان و دشمنان با بهره‌گیری از ابزار رسانه و شگردهای هنری پیشرفته توانستند در ارائه فرهنگ و سبک زندگی ضددینی ضربات سنگینی را به دیگر جوامع به‌ویژه کشور عزیزمان وارد کنند. بنابراین، اندیشمندان اسلامی و تبیین‌کنندگان سبک زندگی و به‌طورکلی همه مراکز و نهادهایی که عهده‌دار امر تبیین و تولید محتوای سبک زندگی دینی هستند اگر نتوانند مهارت استفاده درست و به‌موقع از امکانات پیشرفته هنری در فضای رقابتی جدید به دست آورند باید بدانند که صحنه را به رقیب واگذار خواهند کرد.

۵. تربیت و به‌کارگیری هنرمندان متعهد

یکی از عوامل تأثیرگذار در بهره‌جستن از ابزار هنری در تبیین سبک زندگی دینی، استفاده از هنرمندان متعهد است. زیرا به تعبیر مقام معظم رهبری هنرمند اگر از سابقه و ریشه دینی برخوردار باشد می‌تواند در ارائه و تبیین سبک زندگی اسلامی و مباحث دینی از ابزار هنر به خوبی استفاده کند (بیانات، ۱۳۸۹/۶/۲۵). اما جامعه ما به دلایل گوناگون از وجود هنرمندان دیندار و دغدغه‌مند به اندازه کافی برخوردار نیست. از همین رو ضرورت دارد تا مسئولین امر نسبت به شناسایی هنرمندان متعهد و به‌کارگیری آنان و همچنین در تربیت هنرمندان دیندار و دغدغه‌مند اقدام کنند.

ژوئیه گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۶. توجه به شرایط زمان حاضر

باتوجه به اینکه حضرات معصومین علیهم‌السلام به‌عنوان انسان کامل و الگوی برخوردار از مقام عصمت تحت شرایط و اقتضائات زمان، سبکهای متفاوتی را در زندگی برمی‌گزیدند که به‌عنوان نمونه امیرمؤمنان علی علیه‌السلام کفش‌های خود را وصله می‌زد (نهج البلاغه: خطبه ۳۳) درحالی که امام صادق علیه‌السلام لباس‌های آراسته می‌پوشید (حرانی، ۱۳۶۱: ۲۵۶) می‌توان به این نتیجه دست یافت که به دلیل تفاوت شرایط و اقتضائات زمان و مکان، سبک زندگی اسلامی در یک شیوه منحصر نشده است بلکه می‌توان براساس چهارچوب برگرفته از مبانی اسلامی،

سبک‌های مختلفی را پذیرفت. از همین رو توجه به اقتضائات عصری و شرایط خاص زمان در تبیین سبک زندگی اسلامی امری ضروری است.

۷. ارتقای سواد رسانه‌ای

اگر بهترین محتوا به وسیله اثرگذارترین رسانه ارائه شود اما مخاطبان از شناخت کافی و سواد لازم نسبت به رسانه برخوردار نباشند نتیجه مطلوب حاصل نمی‌شود زیرا سلطه جویان فرهنگی و بیگانگان سودجو برای دستیابی به اهداف مادی و سیاسی تمام تلاش خویش را به کار می‌گیرند تا با بهره‌جویی از پیشرفته‌ترین شگردهای رسانه‌ای نگذارند سبک زندگی در جوامع اسلامی بر اساس آموزه‌های دینی تحقق پیدا کند برای اینکه جامعه‌ای که نوع‌اندیش براساس آموزه‌های وحیانی پی‌ریزی شود هرگز فریب زرق و برق سبک زندگی غربی را نمی‌خورد. زیرا می‌داند دستیابی به سعادت دنیوی و آخرتی فقط در سایه زندگی دینی امکان‌پذیر است.

۸. توجه به ذائقه مخاطبان

از عوامل موفقیت رسانه‌ها در تبیین سبک زندگی اسلامی توجه به ذائقه مخاطبان است به‌عنوان مثال مخاطبانی از محصولات رسانه‌ای استقبال خواهند کرد که اختصار در تولید آن محصول، رعایت شده باشد چون حوصله مخاطبان امروزی به‌خصوص جوان‌ها در حدی تقلیل پیدا کرده است که حاضر نیستند وقت خویش را صرف استفاده از محصولات طولانی مدت کنند، از همین رو رسانه‌هایی که در تولید محتوای مختصر و انتقال پیام موجز، تجربه و مهارت لازم دارند، برندگان اصلی عرصه اطلاع‌رسانی هستند. و یا علت جذب مخاطبان به برخی از شبکه‌های اجتماعی به دلیل رعایت ذائقه مخاطبان در تولید محصولات رسانه‌ای همچون استفاده از عکس، صدا و موسیقی خوب و با کیفیت در این فضاها است. از همین رو ضروری است تا تولیدکنندگان محتوا و قالب‌های سبک زندگی دینی به سلیقه و ذائقه مخاطبان توجه داشته باشند.

۹. فراهم نمودن زمینه ایجاد گفتمان غالب

تبیین زندگی دینی ازسوی رسانه‌ها باید به‌صورتی انجام پذیرد که بتواند توجه جامعه به اسلامی شدن نوع زندگی را به سمت گفتمان غالب جامعه سوق دهد. به‌طوری‌که رعایت توصیه‌های دینی در شیوه زندگی، دغدغه اصلی آن جامعه شود. تحقق چنین هدفی مستلزم استمرار بخشیدن و فراگیر نمودن فعالیت‌های تبیینی و همچنین فراهم کردن زمینه ایجاد گفتمان غالب در اقصای گوناگون جامعه است که سازکار خودش را دارد.

۱۰. توجه به اقدام جمعی و فراگیر

تجربه‌های تاریخی در مسائل گوناگون همچون جنگ هشت ساله و حوادث طبیعی نشان داده است هر کجا که مردم و مسئولین به‌صورت همه‌جانبه وارد میدان شدند توانستند بر مشکلات فایز آیند و توطئه‌های دشمنان را خنثی کنند، حال که دشمنان اسلام به فرموده رهبر معظم انقلاب با تلاش‌های خود خسارت‌های جبران‌ناپذیری را در حوزه‌های گوناگون به سبک زندگی وارد کردند، اصلاح این خسارت‌ها و نهادینه کردن آموزه‌های دینی در سبک زندگی، نیز همت و جهاد همه‌جانبه و هوشمندانه‌ای را طلب می‌کند (بیانات، ۱۳۹۱/۷/۲۳). زیرا اگر به‌عنوان مثال علما و اندیشمندان در تبیین سبک زندگی دینی و سوق دادن جامعه به سوی ارزش‌های الهی تلاش کنند ولی متصدیان امور فرهنگی، آموزشی و دولت مردان در این امر به وظیفه خویش عمل نکنند و وارد میدان نشوند نتیجه مطلوب حاصل نخواهد شد و اگر چنانچه همه این‌ها تلاش کنند ولی عموم مردم نخواهند زندگی خود را به سوی اسلامی کردن سوق دهند باز هم نتیجه مطلوب حاصل نخواهد شد و همچنین اگر رسانه‌های تأثیرگذار نخواهند در این امر همکاری کنند باز هم ثمره چندانی به دست نخواهد آمد. بنابراین، تنها راه نهادینه کردن سبک زندگی دینی در تمام عرصه‌ها آن است که در مقابله با تهاجم بیگانگان و ترویج کنندگان سبک زندگی غربی، علاوه بر رسانه‌ها، همه اقصای جامعه به‌ویژه جوانان و مسئولین امر، جهادی فراگیر را در تبیین سبک زندگی دینی آغاز کنند.

۱۱. توجه به اندیشمندان مستبصر

سبک زندگی مبتنی بر آموزه‌های وحیانی اسلام از چنان جذابیتی برخوردار است که پژوهش منصفانه از سوی عده‌ای از اندیشمندان جهان درباره فلسفه و آثار این آموزه‌ها زمینه پذیرش دین اسلام از سوی آنان شده است. به‌عنوان مثال یکی از آموزه‌های دین اسلام که سبک خاصی از پوشش را برای زنان در مقابل نامحرم توصیه کرده است، از سوی عده‌ای از زنان مشهور جهان مورد پژوهش قرار گرفته و در نهایت به دلیل آثار ارزشمند رعایت این نوع از پوشش، اسلام مورد پذیرش آنان قرار گرفته است (پایگاه اطلاع رسانی استبصار). استفاده اهل رسانه از خاطرات شیرین این‌گونه شخصیت‌ها و ارائه آن‌ها در قالب‌های هنری جذاب نقش تأثیرگذاری درگرایش مخاطبان به سبک زندگی اسلامی دارد. از همین رو ضرورت دارد تا صاحبان رسانه با بهره‌گیری از این مسئله در تبیین سبک زندگی دینی تهیه برنامه‌های جذابی را در دستور کار خویش قرار دهند.

۱۲. رعایت اولویت‌ها

از موضوعات مورد توجه و از الزامات تبیین سبک زندگی دینی، رعایت اولویت‌بندی مباحث است. به‌عنوان نمونه، ایمان و باورهای دینی از مبانی و منشاء تأثیرگذار در رفتار و سبک و سیره انسان است. باورهای عمیق، تحوّل و تغییر جدی در شیوه زندگی را به دنبال دارد و می‌تواند سرچشمه پدیدار شدن آثار فراوانی در حوزه‌های فردی، اجتماعی و حتی محیط زیست شود، زیرا ایمان به خداوند، وحی و رسالت، و ایمان به عالم قیامت، سبب تغییر در نگرش انسان به جهان هستی و فلسفه وجودی تمام موجودات عالم از جمله خود انسان می‌شود. همین تغییر نگرش است، که زمینه تعیین اهداف زندگی انسان‌ها را فراهم می‌آورد که در نتیجه، آن هدف مشخص شده می‌تواند شیوه و سبک تعامل انسان با خود و خدا و تعامل با دیگران و محیط زیست را تعیین کند.

قرآن کریم در تأیید این مطلب آورده است: «وَ الْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَ الَّذِي حَبَّتْ لَآ يَخْرُجُ إِلَّا نَكْدًا»؛ سرزمین پاکیزه (حاصل خیز) گیاهش به فرمان پروردگارش

می‌روید و سرزمین ناپاک (و شوره‌زار) جز گیاه اندک بی‌ارزش از آن نمی‌روید» (اعراف: آیه ۵۸).

امیرمؤمنان علی علیه السلام نیز در این که نوع رفتارهای انسان متأثر از باورهای قلبی اوست و می‌توان به‌وسیله سبک و شیوه رفتار به سطح ایمان افراد دست یافت، فرموده است: «فبالایمان یستدلُّ علی الصّالحاتِ و بالصّالحاتِ یستدلُّ علی الایمان»؛ ایمان را بر کرده‌های نیک می‌توان دلیل گرفت و از کردار نیک هم می‌توان ایمان را تشخیص داد (سلیم بن قیس هلالی، ۱۴۱۶، ج ۲: ۱۶۶) بنابراین ضرورت دارد موضوع تبیین ریشه‌ها و مبانی جلوه‌های رفتاری و سبک زندگی بر دیگر موضوعات اولویت داده شود.

۱۳. پرهیز از موانع تأثیرگذار

یکی از الزامات تبیین سبک زندگی دینی، پرهیز از اموری است که مانع تأثیرگذاری تبیین در مخاطبان می‌شود به‌عنوان نمونه عمل نکردن تبیین‌کنندگان به آموزه‌های دینی در سبک زندگی خویش مانع پذیرش مخاطبان می‌شود، از همین رو رسول خدا صلی الله علیه و آله خطاب به اباذر فرود: «یا أَبَاذَرٍّ، مَثَلُ الَّذِي يَدْعُو بِغَيْرِ عَمَلٍ، كَمَثَلِ الَّذِي يَزِمِي بِغَيْرِ وَتْرٍ؛ ای اباذر مثل کسی که مردم را به دین دعوت می‌کند اما خود اهل عمل نیست، مانند کسی است که تیراندازی می‌کند، بدون این که کمانی داشته باشد» (طوسی، ۱۴۱۴: ۵۳۴). و همچنین امام صادق علیه السلام در این باره فرمود: «إِنَّ الْعَالِمَ إِذَا لَمْ يَعْمَلْ بِعِلْمِهِ، زَلَّتْ مَوْعِظَتُهُ عَنِ الْقُلُوبِ كَمَا يَزُلُّ الْمَطْرُ عَنِ الصَّفَا؛ عالم اگر به علم و دانش خود عمل نکند، موعظه او از دل‌ها می‌لغزد، همان‌طور که باران از سنگ صاف و غیرقابل نفوذ می‌لغزد» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۱: ۴۴). همچنین یکی دیگر از موانع تأثیرگذاری در تبیین سبک زندگی دینی، اسلامی نبودن سبک زندگی مسئولین و مدیران نظام است زیرا چشم اکثر افراد جامعه به شیوه زندگی دست‌اندرکاران حکومت است. این مسئله یک واقعیت اجتماعی انکارناپذیری است که هم در قرآن و هم در سخنان اهل بیت علیهم السلام به آن اشاره شده است، آنجاکه می‌فرماید: «و (در قیامت) همه آن‌ها در برابر خدا ظاهر می‌شوند، در این هنگام، ضعفا (پیروی‌کنندگان نادان) به مستکبران (و رهبران گمراه) می‌گویند: ما پیروان

شما بودیم، آیا اکنون که به خاطر پیروی از شما گرفتار مجازات الهی شده‌ایم، شما حاضرید سهمی از عذاب الهی را بپذیرید و از ما بردارید؟ (ابراهیم: آیه ۲۱ و غافر: آیه ۴۷).

در سخنان امیر مومنان علی علیه السلام نیز در این مورد آمده است که فرموده‌اند: «النَّاسُ بِأَمْرَائِهِمْ أَشْبَهُ مِنْهُمْ بِآبَائِهِمْ؛ مردم به امیران و حاکمان شبیه‌ترند تا به پدرانشان» (حرانی، ۱۳۶۱: ۲۰۸). همان‌گونه که مقام معظم نیز در تأیید این مطلب به کلام امیر مومنان علی علیه السلام استناد کرده و فرمودند: ریخت‌وپاش ما (حاکمان و مسئولان) مُشَوِّقِ رِيخت‌وپاش دیگران است. واقعا «النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ» (ابن بابویه، ۱۳۷۶، ج: ۱، ۱۵). ایشان در بیان دیگری درباره نقش حاکمان و مسئولین در زیاده‌روی مردم در مصرف گفتند: بسیاری از زیاده‌روی‌ها و ریخت‌وپاش‌ها در رفتار مردم، به خاطر نگاه کردن به رفتار آن کسانی است که آن‌ها را «بزرگترها» می‌دانند، اگر اسراف در سطوح بالا (مدیران) نباشد در بین مردم هم اسراف کم خواهد شد» (بیانات، ۱/۱/۱۳۹۳). یکی دیگر از موانع تأثیرگذار در تبیین سبک زندگی دینی بر مخاطبان، فراهم نبودن امکانات لازم برای تحقق سبک زندگی دینی مثل فراهم نبودن امکانات ضروری برای ازدواج و اشتغال جوانان، بنابراین تبیین و تشویق اقدام به ازدواج براساس آموزه‌های دینی زمانی در مخاطبان اثرگذار خواهد بود که امکانات ضروری برای افراد مورد نظر فراهم شود.

۱۴. رعایت اخلاق رسانه‌ای

از الزامات و نکات مورد توجه در تبیین سبک زندگی اسلامی به‌وسیله رسانه، رعایت اخلاق رسانه‌ای است. مقصود از اخلاق رسانه‌ای مجموعه قواعدی است که باید دست‌اندرکاران رسانه‌ها داوطلبانه و براساس ندای وجدان و فطرت خویش در انجام کار حرفه‌ای رعایت کنند؛ بدون آن‌که الزام خارجی داشته باشند یا در صورت تخلف دچار مجازات‌های قانونی شوند.

اخلاق رسانه به میزان زیادی به رسانه‌ها کمک می‌کند تا اصول و قواعد کلی به وجود آورند، به طوری که این اصول با عملکرد اخلاقی افراد مطابقت داشته باشد. بنابراین، منظور از

«اخلاق رسانه»، معرفی چارچوب نظری است که اصحاب رسانه‌ها ملزم به رعایت آن هستند، به طوری که رعایت آن، در نهایت منجر به اخلاق عملی شود. چه بسا بسیاری از شگردهای رسانه‌ای، که به ظاهر با هیچ اصل، بند و تبصره‌ای از حقوق و قانون تنافی نداشته باشند، اما ممکن است با اصول اخلاق منافات داشته باشند. از سوی دیگر، اخلاق رسانه‌ای با ارزش‌ها و هنجارها سروکار دارد. ارزش‌ها و هنجارهایی که از درون فرهنگ جامعه و در جامعه اسلامی، از درون فرهنگ اسلامی سر بر می‌آورد. از این رو، اخلاق رسانه‌ای اگرچه تابع اصول و قواعد کلی و جهان‌شمول است، اما به سبب نشأت گرفتن آن از مجموعه ارزش‌های بطن جامعه، می‌تواند از جامعه و فرهنگی به جامعه و فرهنگ دیگر متفاوت و متغیر باشد.

رسانه‌ها موظفند که اصول دینی، اخلاقی و مذهبی، آداب و سنن قومی و ملی را رعایت کنند. در حفظ امنیت، نظم عمومی، سلامت و آرامش روانی جامعه کوشا باشند. برای حیثیت و حریم خصوصی افراد ارزش قائل باشند. از ترویج شایعات و خبرهای غیر موثق خودداری کنند. در ادبیات گفتاری و نوشتاری خود دقت کنند. با تفکری آزاد و اصولی قدم در راه پیشرفت کشور بردارند. به تقویت نظام کمک کنند. از ترویج خشونت، بی‌اعتمادی، تهمت و... جلوگیری کنند، نباید باعث ایجاد یأس و ناامیدی در جامعه شوند، نباید غرض‌ورزانه کاخ آرزوهای خود را بر ویرانه‌های شخصیت و زحمات دیگران بنا کنند. بهتر است با افزودن نکات مثبت در خویش به آمال خود برسند.

عدم توجه به این وظایف گاه، صدمات جبران‌ناپذیری به فرد، افراد و یا کل جامعه خواهد زد. نشر هیجان‌ناکاذب، دامن زدن به اختلاف، لطمه به امنیت روانی جامعه، ترویج تهمت و افترا نسب به شخص یا اشخاص خاص، ایجاد تنش در جامعه و... از جمله آسیب‌های این امر است که گاه جبران آن حتی پس از سال‌های متمادی ممکن نیست (سایت رصد رسانه، ۱۴۰۱/۱/۲۶). امیرالمؤمنین علیه السلام نیز در این باره خطاب به مردم می‌فرماید: «لَا أَرَىٰ إِصْلَاحَكُمْ بِإِفْسَادِ نَفْسِي» (نهج البلاغه، خطبه: ۶۹)؛ من بنا ندارم که شما را به مسیر درست بکشانم به قیمت آنکه خودم از مسیر نادرستی حرکت کنم». اصلاً ممکن نیست از راه بی‌اخلاقی نتیجه‌ی حق در گرفت. شاید به ظاهر اتفاق حقی هم بیفتد، اما در نهایت آسیب‌های خودش را

در جایی نشان خواهد داد. بنابراین در بهره‌برداری از رسانه برای تبیین سبک زندگی اسلامی ضرورت دارد تا تمام آئین‌نامه‌های اخلاقی مربوط به رسانه رعایت شود.

نتیجه‌گیری

بهره‌برداری از رسانه برای تبیین سبک زندگی مبتنی بر آموزه‌های دینی در عصر حاضر ضرورتی انکارناپذیر است اما آنچه که باید در عملیاتی کردن این امر مورد توجه تولیدکنندگان محتوای سبک زندگی و اهالی رسانه قرار گیرد، دقت در الزامات و اقتضانات مرتبط با این مسئله و رعایت آن‌ها است. با توجه به مطالبی که در این باره بیان شد می‌توان به نتایج ذیل اشاره کرد:

۱. رسانه دارای قابلیت‌های فوق‌العاده‌ای است که می‌تواند در هر دو جهت اصلاح و تخریب در فرهنگ‌ها و تمدن‌ها و دیگر موضوعات نقش تعیین‌کننده‌ای داشته باشد.
۲. سبک زندگی مبتنی بر آموزه‌های دینی، شیوه زندگی فردی و اجتماعی است که همه یا بیشتر متدینان به اسلام یا گروه مؤثری از جامعه اسلامی به آن عمل می‌کنند و در رفتارشان منعکس می‌شود.
۳. بازخوانی آموزه‌های دینی و ژرف‌اندیشی در آن، ظرفیت بالایی این آموزه‌ها را برای فرهنگ‌سازی و ارائه الگوهای رفتاری مناسب نشان می‌دهد.
۴. تبیین سبک زندگی براساس آموزه‌های دینی از طریق رسانه، زمانی به نتیجه مطلوب خواهد رسید که الزامات آن به شرح ذیل مورد توجه دست‌اندرکاران قرار گیرد:

الف) برخورداری از یک نقشه راهبردی؛

ب) جامعیت محتوای سبک زندگی اسلامی؛

ج) توجه به تفاوت‌ها و ظرفیت‌های رسانه؛

د) بهره‌جستن از قالب‌های جذاب هنری؛

و) تربیت و به‌کارگیری هنرمندان متعهد؛

ه) توجه به شرایط زمان حاضر؛

ی) ارتقای سواد رسانه‌ای مخاطبان؛

ر) توجه به ذائقه مخاطبان؛

ز) فراهم نمودن زمینه ایجاد گفتمان غالب؛

س) توجه به اقدام جمعی و فراگیر؛

ش) توجه به اندیشمندان مستبصر؛

ص) رعایت اولویت‌ها؛

ض) پرهیز از موانع تأثیرگذار؛

ط) رعایت اخلاق رسانه‌ای.

پیشنهادات

باتوجه به مطالعاتی که درباره الزامات و اقتضائات تبیین سبک زندگی دینی از طریق رسانه از سوی راقم این سطور انجام گرفته است، پیشنهاد می‌شود تا درباره هریک از الزامات چهارده‌گانه مطرح شده پژوهش مستقلی ارائه انجام شود. زیرا تبیین دقیق هر یک از عناوین ارائه شده نقش تعیین‌کننده‌ای در ارتقای سبک زندگی دینی در جامعه دارد.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. ازکمپ، استوارت (۱۳۸۵). روانشناسی اجتماعی کاربردی. ترجمه فرهاد ماهر. تهران: مؤسسه انتشارات به نشر.
۳. ابن بابویه محمدبنعلی (۱۳۷۶). امالی. تهران: کتابچی.
۴. امیر تیموری، محمدحسن (۱۳۷۷). رسانه‌های آموزشی. شیراز: ساسان.
۵. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار مقام معظم رهبری (KHAMENEI. IR)
۶. جمشیدی، محمدحسین (۱۳۶۹). مبانی و روش‌شناسی تبیین (با تأکید بر اندیشه سیاسی). تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق.
۷. حرانی ابن شعبه (۱۳۶۱). تحف العقول. قم: موسسه النشر الاسلامی.
۸. حسینزاده، علی (۱۳۹۳). سبک زندگی. قم: موسسه امام خمینی.

۹. خمینی، روح الله (۱۳۶۴). صحیفه نور. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
۱۰. داودی، رشید؛ آریان، وهاب (۱۳۹۴). بررسی رابطه دین و رسانه با رویکردی بر نقش حوزه علمیه فلسفه دین و رسانه تبلیغ. فصلنامه دین و رسانه. ۱۲(۸)
۱۱. شریف‌رضی، محمد بن حسین (۱۳۷۹). نهج البلاغه. ترجمه محمد دشتی، قم: مشهور.
۱۲. شریفی، احمد حسین (۱۳۹۱). همیشه بهار. قم: نشر معارف
۱۳. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۴). امالی. قم: دارالثقافه.
۱۴. طوسی محمد بن حسن طوسی (۱۴۱۱). مصباح المتهدج و سلاح المتعبد. بیروت: موسسه فقه الشیعه.
۱۵. فاضل قانع، حمیداله (۱۳۹۲). سبک زندگی اسلامی، ضرورت‌ها و راهبردها. فصلنامه تخصصی محفل. ۸، ۳۴-۴۱.
۱۶. کاوسی، اسماعیل؛ هاشمی، سید محمود (۱۳۹۰). ارزیابی نقش رسانه ملی در تحقق مهندسی فرهنگ سازمانی. نشریه مطالعات رسانه ای. ۶(۲)، ۸۵-۱۰۵
۱۷. کاویانی، محمد (۱۳۹۱). سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۸. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۵). الکافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۱۹. مصباح‌یزدی، محمد تقی (۱۳۹۲). سبک زندگی اسلامی، ضرورت‌ها و کاستی‌ها. معرفت. ۱۸۵، ۵-۱۲
۲۰. مهدوی کنی، محمد سعید (۱۳۸۷). دین و سبک زندگی. تهران: دانشگاه امام صادق.
۲۱. هلالی سلیم بن قیس (۱۴۱۶). اسرار آل محمد. قم: الهادی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

The requirements of the role of the media in explaining the lifestyle based on religious teachings

Eisa Eisazadeh¹

Abstract

Purpose: The media can play a decisive role in changing people's lifestyle due to its significant progress and the provision of access to it for most people, Using it to explain the religious lifestyle has requirements and requirements, the attention of which has an influencing role in achieving the desired result, the purpose of the leading research is to examine and analyze those requirements and requirements.

Methodology: This research is descriptive-analytical and data collection is based on the library method.

Findings: The findings indicate that explaining the lifestyle based on religious teachings through the media will be effective when the requirements and requirements of this work such as (preparing a strategic plan, producing comprehensive content of the religious lifestyle, paying attention to the differences and capacities of the media, taking advantage of Attractive art forms, training and employing committed artists, paying attention to the conditions of the time, improving the audience's media literacy, paying attention to the audience's taste, providing the context for creating dominant discourse, paying attention to opinionated thinkers, avoiding influential obstacles, respecting priorities, respecting media ethics) be noted

Conclusion: Achieving goals in any work depends on meeting the requirements of that work. Explaining religious lifestyle through media also has its own requirements that if it is observed, a desirable explanation can be achieved.

Keywords: media, lifestyle, religious teachings.

¹ – Assistant Professor, research center for Quranic sciences and culture, Islamic Science and Culture Academy, Qom, Iran. e. eisazadeh@isca. ac. Ir.